

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

322.	Рамазанова Ж, Нұрлан А, Жайсанбаева А. «Бұлтты технологияларды пайдалану кезіндегі тәуекелдер мен қауіпсіздік шараларын зерттеу»	1430
323.	Сахатбекқызы Т., Бахтиярқызы Т.А. «IoT құрылғыларының желідегі қауіпсіздігін қалай қамтамасыз етуге болады: стратегиялар және packet tracer көмегімен модельдеу»	1434
324.	Серғазы М. «Повышение производительности разработчиков с помощью интегрированных искусственных интеллектов и соображения кибербезопасности»	1440
325.	Султанов А.М. «Стеганография в кибербезопасности казахстана»	1443
326.	Танатаров Е., Іргебай С., Султанов А. «WI-FI желісінде шақырылмаған қонақтарды автоматты түрде анықтау жүйесі»	1447
327.	Таубай М.Е. Рамагуллаев Ә.А. «Фишинг: желідегі beef әдісі арқылы алдау және одан сақтану»	1452

СЕКЦИЯ 3 ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

		ПОДСЕКЦИЯ 3.1 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ БИОЛОГИИ	
328.	Акимкара А.Б.	Гербарийдің ботаникалық зерттеулерде қолданылуы және гербарий қорындағы кеппе шөптің қалыптасу ерекшеліктері	1457
329.	Ақылбек А.	Астана қаласындағы ботаникалық бағының ландшафттағы <i>geranium sanguineum</i> биологиялық ерекшеліктеріне сипаттама беру	1459
330.	Әділхан Ж.	Мобильді байланыс пен қолданбалардың адамның мінез-құлқына әсерін анықтау	1463
331.	Базарбаева Қ.	Жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың даму қаупі	1467
332.	Байдосова А.Б.	Методика использования игровых технологий на уроках биологии	1471
333.	Байдосова А.Б.	Актуальные проблемы современной биологии с использованием игровых технологий в образовании	1474
334.	Ғазизова Ә.	Сәулеленген егеуқұйрықтардың бүйректеріндегі морфофункционалдық өзгерістерді салыстырмалы бағалау	1477
335.	Еркін З.Б.	Биология сабақтарында оқушылардың сыни ойлау қабілетін жетілдіруде блум таксономиясын пайдалану	1482
336.	Жанабергенова	Кенеттен жүрек өлімі: генетикалық аспектілері	1486

	А.Ә.	және алдын алу шаралары	
337.	Жанакулова Н.А.	Өсімдіктердің әртүрлі орта жағдайларына байланысты экологиялық топтарға бөлінуі	1491
338.	Жумагалиева Н.Б.	Ақмола облысы көлдері балықтарының салыстырмалы морфологиялық талдауы	1494
339.	Жұмахан Г.Ж.	Егеуқұйрықтардағы радиацияға жауап ретінде митохондриялық ақуыздардың өзгеруін зерттеу	1497
340.	Ибрагимова М.А.	Mir-29a-3p в качестве перспективного неинвазивного биомаркера радиационного поражения	1501
341.	Калапбергенова Д.Б.	Биология студенттеріне жоғарғы математиканы оқытудың ерекшеліктері	1506
342.	Калиева А.Б.	Жатақханада тұратын бірінші курс студенттерінің психикалық денсаулығын зерттеу	1509
343.	Куанышев С.Н.	Солтүстік қазақстан облысыны (Уәлиханов ауданы) өсімдік жамылғысының ерекшеліктері	1513
344.	Кутинбаева С.Б.	Орта мектеп оқушыларының биология сабақтарында инновациялық технологияларды пайдаланудың ерекшеліктерін зерттеу	1516
345.	Кушурова А.А.	Сравнение психофизиологических особенностей развития учащихся частной и общеобразовательной школы	1520
346.	Қанибайқызы Е.	Агробион препаратының жаздық бидай өсімдігінің өсуі мен дамуына әсері	1524
347.	Қойлыбай А.С.	Ақмола облысындағы далалық сәлбенді (<i>salvia stepposa</i>) мәдениеттендіру жағдайында өсіп - даму ерекшеліктерін зерттеу	1527
348.	Минуар С.М.	Жамбыл облысы перспективті құрамында эфир майы бар дәрілік өсімдіктер <i>tanacetum vulgare</i> және <i>achilleamille folium</i> дамуының биологиялық ерекшеліктері	1530
349.	Молдабаева Т.Е.	Vinom school мектептерінің биология сабақтарында upgrade технологияларын пайдалану тиімділігін зерттеу	1533
350.	Мұратқызы С.	Жамбыл облысының ландшафтарындағы қалампырлар (<i>caryophylloideae juss</i>) тұқымдасының өсуіне диатомиттің әсерін зерттеу	1537
351.	Мырзагелді Е.Қ.	Мектеп оқушыларының морфологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктеріне білім беру мамандығының әсері	1540
352.	Назым Ә.Ж.	Актуальные проблемы лабораторных и практических работ по биологии в школах республики казахстан	1543
353.	Ниетуллаева А.А.	Биология сабақтарында STEM технологиясын қолданудың маңызы	1546
354.	Сальменова А.А.	Қоршаған ортаға бейімделуіне байланысты <i>fragaria vesca</i> l. анатомиялық ерекшеліктері	1551
355.	Сейпулла А.С.	Современные подходы к стимулированию хондрогенеза	1556
356.	Соломко Л.Р.	Митохондриальная дисфункция как молекулярная основа клеточного старения	1560

357.	Стамқұлова Б.А.	Көкшетау қаласы урбанофлорасының таксономиялық анализі	1565
358.	Султан А.А.	Әртүрлі спорт түрлерімен айналысатын студенттердің физикалық даму көрсеткіштерін зерттеу	1569
359.	Товкумова А.С.	Бронх демікпесі және созылмалы обструктивті өкпе ауруы айқас синдромы кезіндегі иммуноглобулин е деңгейін зерттеу	1573
360.	Тоқтасын Н.М.	Биология сабағында танымдық қызығушылықты белсендірудің жолы ретінде виртуалды зертханаларды пайдаланудың тиімділігі	1577
361.	Хажайхан А.	Экологиялық және климаттық факторлар контекстінде ақмола облысы фитомасса қорлары мен өнімділігінің өзгеруі	1581
362.	Хусаинов А.Т., Адырбек Ә.С., Дурмекбаева Ш.Н.	Гуминдік препараттардың жаздық бидай тұқымдарындағы физиологиялық-биохимиялық процестерге және морфологиялық өзгерістерге әсері	1584
363.	Nursagat A.	Cognitive and physiological foundations of visual perception: the role of infographics in education	1587
364.		ПОДСЕКЦИЯ 3.2 СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ БИОТЕХНОЛОГИИ И БИОМЕДИЦИНЫ	
365.	Арғынғазина А. Б., Картаева А. Б.	Балықтарды өсіру кезіндегі судың физика-химиялық құрамын салыстырмалы талдау	1592
366.	Бекболат Б., Самат А. Т., Слепкова Н. Н., Курманбаева А. Б.	Аудандастырылған арпа сорттарына сипаттама	1595
367.	Берікова М.С., Тулегенова Ж.А.	Алма ағашының цитоспороз ауруын анықтау	1598
368.	Билялов Ә. Р.	Особенности подготовки различных органов <i>Clarias gariepinus</i> для оценки содержания МО-ферментов	1601
369.	Дробова В. А.	Сравнительный анализ использования пероксида кальция и дубильной кислоты для улучшения выхода выклева жаброного рачка <i>Artemia parthenogenetica</i>	1604
370.	Ергазы Б.	Антагонистическая активность штаммов <i>Bifidobacterium bifidum</i> , выделенных из фекалий семидневного младенца, в отношении <i>Staphylococcus aureus</i>	1608
371.	Ерлан Қ.Е., Тауекел Ж.К.	Балықтардың әртүрлі қоректендіру жағдайларындағы өсу параметрлерін бақылау	1611
372.	Жұмабек А.Б., Базарбаева К. Ж., Акбасова А. Ж.	Отандық бидайдың өсуіне салицил қышқылы мен топырақтағы молибденнің әсерін зерттеу	1615
373.	Камали А. С.	Жарма негізіндегі таңғы құрғақ асты өндіру	1619

		технологиясында қолдануға арналған пробиотикалық қасиетке ие микроағзаларды зерттеу	
374.	Қамиден А.А., Молдабай М.Ж.	Изучение состава активного ила в биологической очистке сточных вод	1622
375.	Калиева А. Б.	Солодка как источник фармакологически активных соединений: традиционные и биотехнологические подходы	1625
376.	Құдайбергенова Н.Қ.	Физиологические функции кремния в диатомите и особенности его взаимодействия вместе с кормами рыб	1628
377.	Машан З., Жарылқап А.	Құлаққаптың адам денсаулығына әсері	1630
378.	Маликова А. Ж., Бейсенбаев Р. А.	Изучение влияния гипоксических условий воды на содержание МО-ферментов в различных органах рыб	1634
379.	Мұрат Қ.С.	Тилапияны тиімді азықтандыру стратегиясының негізі	1637
380.	Нургазиева Ж.Н., Тулегенова Ж.А.	Пробиотикалық микроорганизмдер көмегімен ешкі сүті мен сиыр сүтінің комбинациясынан био-йогурт жасау және оның тағамдық құндылығын анықтау	1640
381.	Нұрбекова А.А, Қалауиева Н.Қ.	Роль хелатных комплексов микроэлементов в составе диатомита в повышении питательной ценности мяса рыб	1645
382.	Сағидолдина Н. К., Базарбаева Қ. Ж., Акбасова А. Ж.	Гидропоникалық жағдайда бидай мен арпаның өсуіне ауыр металдардың әсерін зерттеу	1648
383.	Сағидолда Н. Е.	Балық шаруашылығы өнімдерінің сапасына қоректендіру ерекшеліктерінің әсері	1652
384.	Сағынбаева Д. А.	Современные вызовы и перспективы биотехнологии и биомедицины: от генного редактирования до персонализированной медицины	1655
385.	Тәжібай Д. Б., Талгатбекова Д. С.	Балықтарды әртүрлі жағдайларда өсіру кезіндегі азотты қосылыстардың құрамын салыстырмалы талдау	1657
386.	Уалихан А. С., Тулегенова Ж.А.	Әр түрлі сүттерден зең саңырауқұлағы көмегімен ірімшік технологиясын жасау және салыстырмалы зерттеу	1662
387.	Узбеков А.Б., Масалимов Ж. К.	Связь между антиоксидантной активностью и пигментным составом микрозелени бобовых культур, выращенных гидропонным способом.	1667
388.	Alpamys A., Aldibay S.	Genetically engineered modified microorganisms in the food industry	1670
389.	Dairov A.K.	Efficacy of preconditioned human umbilical cord blood mesenchymal stem cells in a mouse model of psoriasis	1674
390.	Meshtayev D.T.	Variant calling of <i>M. tuberculosis</i> samples	1679

391.		ПОДСЕКЦИЯ 3.3 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ	
392.	Анатолий Р.Қ.	Жайық өзені жайылмасындағы <i>Populus l.</i> туысына биоморфологиялық талдау және сыртқы әсер етуші факторлар	1683
393.	Ашиков М.М.	Анализ пространственного распределения гидрохимических классов качества поверхностных вод в Казахстане с 2019 по 2023 год	1686
394.	Ашиков М.М.	Расчет индекса загрязнения р. Сырдария на территории республики Казахстан с 2019 по 2023 год	1689
395.	Байдаулетов Д.С.	Оптимизация и моделирование выбора деревьев для высадки в северных регионах республики Казахстан с целью достижения углеродной нейтральности	1692
396.	Беляева Д.А.	Возможности применения в бальнеологических целях сточных вод доменного цеха	1695
397.	Болат А.Б.	Каркаралы ұлттық табиғи паркіндегі беталыс көлінің су құстарының алуан түрлілігі	1698
398.	Елепберген М.Е.	Влияние энергоэффективности зданий на рост плесени и микроклимат помещений	1703
399.	Жалгасбаев К.Ж.	Өнеркәсіптік суларды тазарту жолдары	1708
400.	Жиналинова А.С.	Современные подходы к изучению, классификации и применению сапропеля: обзор отечественных и зарубежных исследований	1710
401.	Жұмабекова М.М.	Астана қаласында қатты тұрмыстық қалдықтардың жинақталуы және оны залалсыздандырудың барысы	1713
402.	Калиев Н.С.	Определение ПДВ газов для снижения воздействия на окружающую среду на примере ТОО ГРЭС "Kazakhmys energy"	1718
403.	Марчук Е.В.	Сравнительный анализ накопления тяжелых металлов в различных почвенных горизонтах агроэкосистем с. Егиндыколь, Акмолинской области	1721
404.	Нургожина А.Е.	Сценарная оценка потенциала сокращения выбросов парниковых газов в регионах Казахстана	1724
405.	Пак А.Е.	Сравнительный анализ методов экологического обучения учащихся младших классов	1729
406.	Пак А.Е., Калиева Г.Т.	Фиторемедиация как способ очистки почвы в районах теплоэлектростанций: сравнительный анализ растений-гипераккумуляторов	1734
407.	Хабдразаков А.К., Ислямов Э.Н.	Влияние Tiktok-видео на экологическое обучение: перспективы микрообучения	1739
408.	Daribayev A.Zh.	Melafen: innovative plant growth regulator	1744
409.	Ibrayeva A.	Phytoremediators as a basis for the production of fuel	1746

		pellets: ecological and technological aspects	
410.	Mirzabekova M.Zh.	Bioecological features of representatives of the nightshade family (<i>Solanaceae</i> Juss.)	1749
411.	Yelesizova A.B.	Issues of ecological stability of natural pastures	1753
412.		ПОДСЕКЦИЯ 3.4 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ О ЗЕМЛЕ	
413.	Абдрашова Т. А.	Астана агломерациясының жасыл белдеуін зерттеудің теориялық негіздемесі	1756
414.	Адирбай С., Аябекова М.	Маңғыстау облысы геожүйелерінің құрылымдық ерекшеліктері	1759
415.	Алдашова А. Ж.	Шідерті өзен алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1763
416.	Аманжолова А. Б.	Солтүстік Қазақстан облысының тамақ өнеркәсібінің даму жағдайы	1767
417.	Ахметбекова Г. С.	Теоретические основы районирования территорий туристических зон	1772
418.	Аябекова М., Адирбай С.	Қызылорда қаласындағы атмосфералық ауасының ластануы	1779
419.	Әмірханова Ж. А.	Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын бағалау	1783
420.	Болатбекқызы Ж.	Абай облысының қазіргі заманғы демографиялық мәселелері	1788
421.	Дабылбаева А.	2018-2024 жылдар аралығындағы Ақтөбе қаласының жерді пайдалану өзгерістерінің динамикасы	1792
422.	Даметова Г. Н.	Терісаққан өзені алабындағы NDVI негізінде С-факторды анықтау	1798
423.	Дастанбекова Ж. Р.	Талдықорған қаласының қазіргі экономикалық-географиялық әлеуеті	1803
424.	Елшатқызы Н.	Табиғатты қорғау әрекеттерін реттеу үшін қашықтықтан зондтауды қолданудың артықшылықтары	1808
425.	Ералы А. А.	Шығыс Қазақстан облысының ауылшаруашылық алқаптарын ГАЗ технологиясы арқылы анықтау	1813
426.	Есмуханова М. Т.	Оценка антропогенной нагрузки на геосистемы Карагандинской области	1816
427.	Кудайбергенова А. Р.	Геоэкологическая оценка деградации почв и агроландшафтов Северо-Казахстанской области: диагностика, мониторинг и пути устойчивого восстановления	1819
428.	Қуаныш А. Р.	Ақтөбе облысының табиғи-ресурстық әлеуетін бағалау	1824
429.	Қуанышбек А., Мукатов Д.	Қазақстанның бірыңғай уақыт белдеуіне ауысуы. Әлеуметтік, экономикалық және медициналық аспектілер	1828
430.	Құттымұратова А. Қ.	RUSLE теңдеуі негізінде Аса өзені алабында С факторын анықтау	1832
431.	Матаева А. Т.	Жамбыл облысының ерекше қорғалатын аумақтарындағы экологиялық туризм	1836

432.	Мокиенко А. В.	Исследование особенности синантропной флоры районов города Астаны	1840
433.	Муратова А. Б.	Қаратал өзені алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1844
434.	Мустозяпова Н. И.	Влияние разработки Экибастузского угольного бассейна на ландшафт и экологическое состояние региона	1848
435.	Мухамеджанов М. Е.	Қостанай қаласының ландшафттарына су тасқының әсері	1856
436.	Мұрат А. М.	SAVI индексі негізінде Зеренді ауданының өсімдік жамылғысын зерттеу	1863
437.	Мұратбек А. Е.	Алматы қаласының қызмет көрсету саласының географиясы	1869
438.	Омаров М. К.	Павлодар облысының аумағында өрттердің таралу ерекшеліктері	1874
439.	Орынбасар Р. А.	Жамбыл облысы халқының қазіргі жағдайдағы көші-қон үдерістері	1877
440.	Оспан Н. М.	Солтүстік Қазақстандағы орман алқаптарының табиғи таралуы және олардың қазіргі кездегі жағдайы	1881
441.	Рахманова А. Ә.	Қазіргі кезеңде Ақтөбе облысының кешенді демографиялық типологиясы	1885
442.	Сағынғали С. А.	Алматы облысындағы өнеркәсіптің басымдылық салаларының қазіргі жағдайы мен болашағы	1890
443.	Саметханова А. Т.	Шығыс Қазақстан облысы көлдер геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1895
444.	Сәулет Е.	Шығыс Қазақстан облысы геожүйелеріне антропогендік жүктемені бағалау	1899
445.	Темірханова Н. Ә.	Денсаулық сақтауға бағытталған урбозкожүйелік қызметтердің әлемдік тәжірибелерінің географиялық ерекшеліктері	1904
446.	Токбаева А. Е.	Қазақстанның дала зонасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының биоәртүрлілігін кеңістік талдау.	1909
447.	Төлегенова Т. Қ.	Ойыл өзені алабы геожүйесінің физикалық-географиялық ерекшеліктері	1914
448.	Төлеуова Р. Қ.	Маңғыстау мен Үстірттің киелі үңгір атауларын зерттеу және қалпына келтірудің географиялық мәселелері	1918
449.	Тілеухан Д. Ғ.	Дала экожүйелеріндегі биоалуантүрлілікті мониторингілеуде жасанды интеллектті қолдану: орнықты даму перспективалары	1923
450.	Тілеухан Д. Ғ.	Жасанды интеллектті қолдану арқылы Қазақстандағы шөлейттену процесін бақылау	1929
451.	Ұзақбаев Б. А.	Қызылорда облысы өнеркәсіптік кешенінің даму географиясы	1936
452.	Черепанова Ю. В.	Региональные исследования накопления углерода в лесных экосистемах на примере Алтайского края	1939
453.	Shukirkhan A., Orynassarova G.	Research of geoecosystems of the geomorphological structure of the Chingirlau district of the West Kazakhstan region	1943

454.		ПОДСЕКЦИЯ 3.5 МЕТОДЫ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ	
455.	Азимбай Н.С.	Мектеп географиясын оқытуда геоақпараттық технологияларды қолдану арқылы зерттеушілік құзіреттілікті қалыптастыру	1949
456.	Айтқұл А. Ж.	Мектеп географиясын оқытуға арналған гаж бағдарламалары: салыстырмалы талдау және мүмкіндіктері	1952
457.	Баймухамедова А.Ж.	10 сынып география пәні бойынша «Астана қаласының экологиялық мәселелері» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	1957
458.	Балпекова Д.А.	География пәні бойынша факультативтік курстардың маңыздылығы	1961
459.	Беспалинов Н.М.	SMART-технологияларын 10-11 сыныптарда географияны оқытуда кіріктіру	1966
460.	Бигалим С.	География сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану арқылы оқушылардың құзыреттілік қабілеттерін арттыру	1971
461.	Джумабаева С.Е.	Заманауи картографиялық әдістер	1975
462.	Жамбул Г.Б.	Использование ролевых игр на уроках географии	1979
463.	Жумабаев Д.С.	География сабағында экологиялық тәрбие беру әдістемесі	1983
464.	Карпета В.Г., Маклюк Р.Р., Молдыбаев С.З., Уразбаева Р.С.	Реализация школьного проекта «Изучаем географию Казахстана».	1986
465.	Қасым Е.Ж.	Мектеп оқушыларының табиғат қорғау құзыреттілігін қалыптастыру жолдары	1990
466.	Құнаш А.А.	Мектеп географиясында оқушылардың мәдени-географиялық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері	1994
467.	Мененбай А.Н.	«Қазақстан географиясы сабақтарында білім алушыларға экологиялық білім берудің теориялық негіздері»	1999
468.	Набидоллаева А.А.	География сабақтарында оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыру формалары мен технологиялары	2003
469.	Накыпова Ә.Қ.	География пәні сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту	2008
470.	Сәндібай Н.А.	Изучение геополитических проблем центральной азии в школьной географии	2011
471.	Солтанғазина А.С.	География сабақтарында экологиялық білім қалыптастырудың маңыздылығы	2015
472.	Таған Ә.С.	Түркістан облысының ауыл шаруашылығы географиясы» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	2022
473.	Тілеужан Б.Н.	Географияны оқытуда заманауи сандық әдістер мен интерактивті технологияларды қолдану	2026

474.	Ширенова Ж.С.	Өлкетану қағидаты негізінде 7 сынып географиясын оқытуға қатысты тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесі	2031
475.		ПОДСЕКЦИЯ 3.6 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ГИДРОЛОГИИ	
476.	Айтенова Ә.Н.	Водный кризис в засушливых регионах Казахстана: последствия и пути решения	2036
477.	Алдинов Р.Б.	Наводнения в Казахстане: причины, последствия и методы борьбы	2040
478.	Габдулла Н.М.	Arcgis бағдарламасында гидрографиялық желіні құру әдістері	2043
479.	Дәулеткелді А.С.	Дефицит пресной воды в казахстане	2048
480.	Дүйсен А.Е.	Подземные воды и их распределение по регионам Казахстана	2051
481.	Жаманқұл А.М.	Новые экологические конструкции гидротехнических сооружений	2053
482.	Құрманғалиева А.Қ.	Каспий теңізінің солтүстік-шығыс бөлігіндегі желкөтерме және желшегерме құбылыстарын модельдеу	2057
483.	Кулатаева К.Д.	Оценка влияния антропогенных факторов на озеро Балкаш	2060
484.	Ноғайбек А.	Қазақстандағы су тасқыны мен су тасуын болжау жүйелеріндегі гаж технологиялары	2065
485.	Өтегенұлы А.	Физико-химическое исследование процессов солеобразования воды озера балкаш и влияние на него реки иле	2070
486.	Рымбаева Р.Б.	Современное экологическое состояние озера Балкаш	2075
487.	Ташева Е.А.	Применение нейросетевой модели lstm для прогнозирования стока реки Сырдарья в южных регионах Казахстана	2079
488.	Таурбаева Н.К.	Моделирование изменений стока реки Ертис в условиях маловодных лет	2081
489.	Тлеуғабыл Ж.А.	Применение искусственного интеллекта в прогнозировании паводков	2087
490.	Толыбаева Д.Б.	Моделирование речного стока с использованием модели hbv: прогнозирование и валидация	2089
491.	Торбаева А.У.	«Иртыш – трансграничная водная артерия: вызовы, перспективы и управление ресурсами»	2092
492.	Baizhigit T.Y.	Mapping Tien Shan Glaciers and Their Impact on the Ile River	2095
493.	Otegenuly A.	River basin mapping methods and identification of river basin sections in the arc gis programme	2099
494.	Satbekova A.B.	The use of gis technologies for flood risk analysis and modeling in Kazakhstan	2105
495.	Satbekova A.B.	Hydrological analysis and water balance of the Kalzhyr river basin	2108
496.	Tolybayeva D.B.	Modeling of river flow formation processes	2111

497.	Тоханbayeva S.T.	Microplastic – a macroproblem of the world ocean	2113
498.		ПОДСЕКЦИЯ 3.7 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ХИМИЧЕСКОЙ НАУКИ	
499.	Адылканова А.А.	Мұнай-су жүйесін бөлуге арналған PMS-BC-қапталған меламинады спонж негізіндегі сорбент	2117
500.	Айтбайұлы Н.	Химия сабақтарында кәсіби бағдарлауды қалыптастыру	2119
501.	Асан Н.Ә.	STEM – білім беру аясында ұлттық педагогика элементтерін қолдану	2123
502.	Әзілхан Т.Ә.	Заманауи мектепте химияны оқытудың экологиялық аспектілері	2128
503.	Бахытжанова Ж.Б.	Жұқа пленкалы литий-ионды аккумуляторларға арналған SnO ₂ анодты материалды синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2131
504.	Бекмаханова А.С.	LATP қатты электролитін синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2135
505.	Биктасова А.С.	Минералды сорбенттердегі диспрозий иондарының адсорбциялық процестерін зерттеудегі кинетикалық модельдерді талдау	2140
506.	Болатбек М.	Биологиялық ыдырайтын полимерлердің синтезі мен экологиялық және өнеркәсіптік маңыздылығы	2143
507.	Бөкенова А.Б.	Мыс қорытпалы катализаторымен антрахинонды гидрлеу процесін зерттеу	2149
508.	Ғұбайдолла З.Қ.	Химия сабағында оқушылардың белсенділігін арттырудағы модульдік оқытудың рөлі	2154
509.	Еримбет Б.Д.	Химияны оқытудағы инновациялық әдістердің білім алушылардың оқу жетістіктеріне ықпалы	2157
510.	Жетенова М.С., Дәуметова С.Т.	Биоорганоминеральные пестициды: разработка и исследование их свойств	2161
511.	Жұмағұл А.А.	Куркуминнің флуоресценттік қасиеттері: еріткіштің спектрлік сипаттамаларға әсері	2164
512.	Кароматов С.А., Ганиев Б.Ш.	Потенциальная биологическая активность оснований Шиффа, основанных на бензалацетоне и бензалацетофеноне	2169
513.	Қалау А.Қ.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы контекстік тапсырмалардың рөлі	2171
514.	Қожамұратова Ұ.М.	Өңдеу нәтижесінде алынған көміртекті адсорбенттердің физико-химиялық негіздерін зерттеу	2176
515.	Қойшыбайқызы Т.	ZnO@PC және Cu/ZnO@PC композициялық трек мембраналарын норфлоксацинді жою үшін синтездеу	2179
516.	Молдалиева А.	Квантово-химическое исследование производных бензимидазола	2183
517.	Муканов М.К.	Определение массовой доли подвижных соединений фосфора в почве по методу Мачигина с использованием автоматического анализатора сегментированного потока SKALAR SAN++	2186

518.	Мұрат М.Ж.	Координациялық қосылыстар химиясы бойынша зертханалық курсты әдістемелік қамтамасыз етудегі онлайн материалдардың рөлі	2188
519.	Нұралина А.Ж.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру	2192
520.	Пармантай Қ.Е.	Химияны оқу барысында оқушылардың өзіндік іс-әрекетін олардың интеллектуалдық дамуының құралы ретінде ұйымдастыру	2197
521.	Пердеханова А.А.	Дәрілік өсімдіктерді зерттеу барысында студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру	2202
522.	Сарсенғалиева А. Н.	Актуальные проблемы в химическом образовании для инженерных специальностей и предлагаемые решения	2206
523.	Серікбай А.М.	Мектеп оқушыларының химияға қызығушылығын қалыптастырудың тиімді жолдары	2209
524.	Сыздық А.Ф.	Полимерлер мен ауыр мұнай қалдықтарын қолданып, битумның қасиеттерін жақсарту	2213
525.	Ташманова Ж.А.	Химияны оқытуда STEM технологиясын пайдалану	2217
526.	Тобжанова А.Р.	Мыс(II) галогенидтері – ацетамид – қышқыл жүйесі негізінде координациялық қосылыстар: синтездеу және физика-химиялық қасиеттерін зерттеу	2222
527.	Тұрсынәлі Қ.	Қазіргі мектепте «Жаңа заттар мен материалдарды өндіру» элективті курсын оқыту: тәжірибе және нәтижелер	2227
528.	Хамит А.Ж.	PASS ONLINE пайдалана отырып N-бензоилпиперидин туындыларының биологиялық белсенділігін болжау	2232
529.	Шаихова Ж.Е., Калимолдина Л.М.	Целлюлозалық сорбенттер арқылы шарап материалдарын сорбциялық тазартуды зерттеу	2237
530.	Шатлыкова А.Т.	WOLFRAM ALPHA жасанды интеллект құралын химияны оқыту процесінде қолдану мүмкіндіктері	2241
531.	Adil K.Y.	Using the getcourse online platform for the unified national test in chemistry	2245
532.	Bazhikova Z.	Research of biologically active compounds from plants of the genus ACHILLEA L.	2249

СЕКЦИЯ 4.

МАТЕМАТИКА, МЕХАНИКА И МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

ПОДСЕКЦИЯ 4.1 МАТЕМАТИКА

қауіпсіздікті қамтамасыз ету және жағалау аймағында орын алуы мүмкін табиғи апаттардың алдын алу үшін маңызды. Алдағы уақытта зерттеуді жетілдіріп, модельге мұздық жағдайлар мен су ағыстарын қосу жоспарланып отыр.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. ECMWF Data Center. (2024). Climate Data Archive.
2. Қазгидромет РМК мәліметтері (2024).
3. Ivanov V. et al. (2019). Hydrodynamics of the Caspian Sea.
4. Базарбекова Г.Т. (2021). Каспий теңізінің солтүстік бөлігінің гидрологиялық ерекшеліктері.
5. Ивкина Н. И., Васенина Е.И., Елтай А. Ф. Сгонно-нагонные явления в северо-восточной части Каспийского моря в современных условиях // Гидрометеорология и экология. – 2019.

УДК 910.3

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ АТРОПОГЕННЫХ ФАКТОРОВ НА ОЗЕРО БАЛКАШ

Кулатаева Камила Думановна

kulatayeva7@mail.ru

Магистрант кафедры «Управление и инжиниринг в сфере охраны окружающей среды» Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан
Научный руководитель - Акбаева Ляйля Хамидуллаевна

Аннотация

Статья посвящена анализу антропогенных факторов, которые оказывают воздействие на озеро Балкаш — один из крупнейших водоёмов Казахстана и всей Центральной Азии. Водосборный бассейн Балкаша включает несколько притоков, из которых главным считается река Или, несущая воды с хребта Тянь-Шань. Благодаря данной особенности озеро обладает чрезвычайно хрупкой экосистемой, уязвимой к внешним воздействиям.

Целью работы: рассчитать степень воздействия антропогенных факторов на экосистему озера Балкаш. Сбор и анализ данных представлял собой применение интегрированной оценки степени влияния техногенных факторов на основе сравнения результатов с установленными нормативами и показателями. Для оценки степени влияния техногенных факторов на озеро Балкаш был применен балльно-весовой метод оценки, где на основе экспертного анализа выбираются информативные показатели для целей управления риском и определяется их относительная значимость (весовые коэффициенты).

Для проведения комплексной оценки в ходе исследования выявились ключевые источники загрязнения: промышленные предприятия горнодобывающего и металлургического секторов, а также городские и сельскохозяйственные стоки. Значительное внимание уделяется проблеме накопления тяжёлых металлов и токсичных элементов в донных отложениях, которые могут влиять на физиологическое состояние водных организмов и человека. Отдельный раздел статьи посвящён критическому анализу способов использования водных ресурсов, включая ирригационные проекты и забор воды из рек, питающих озеро. Особое место в статье занимает рассмотрение климатического фактора: изменяющиеся режимы осадков и температуры воздуха могут способствовать сокращению объёма пресной воды и усилению процессов минерализации. **Полученные результаты** демонстрируют, что антропогенные воздействия на озеро Балкаш являются комплексными и охватывают широкий спектр отраслей: от промышленного и сельскохозяйственного производства до урбанизации и рекреационного использования водоёма.

Ключевые слова: Озеро Балкаш, антропогенное воздействие, промышленное загрязнение, тяжелые металлы, климатические угрозы, биологическое разнообразие.

Введение

Озеро Балкаш является уникальным природным объектом в юго-восточной части Казахстана и относится к числу крупнейших внутренних водоёмов в Центральной Азии. [3] Его площадь варьируется в пределах 16.000–16.500 км² в зависимости от многолетних колебаний уровня воды. [4] Примечательна особая структура озера: узкий пролив разделяет Балкаш на две неравные части, различающиеся по химическому составу воды – западная часть обладает более пресным характером, а восточная отличается повышенным уровнем минерализации. [5] Средняя глубина озера составляет около 6–7 метров, однако в отдельных местах может достигать 25–26 метров, что сказывается на распределении флоры и фауны. [6]

Оно служит источником водных ресурсов для промышленных предприятий, сельскохозяйственных угодий и населённых пунктов, расположенных в бассейне озера. [7] [8] Однако в последние десятилетия усиливаются процессы антропогенного воздействия: растущая добыча полезных ископаемых, промышленное производство, а также нерациональная система орошения приводят к загрязнению вод и ухудшению состояния прибрежных экосистем. [9] Ситуация усугубляется изменениями климата, которые влияют на уровень воды и температурный режим, создавая дополнительные риски для озера Балкаш. [10]

Методы исследования. Для определения степени воздействия экологических факторов на озеро Балкаш был применен балльно – весовой метод оценки. Балльно-весовой метод оценки (иногда его также называют весовым или рейтинговым методом) – это один из методов многокритериальной оценки и принятия решений, при котором определяются критерии, по которым будет оцениваться объект:

-Каждому критерию присваивается вес (в процентах/коэффициентах/баллах), отражающий степень его важности по сравнению с другими;

-По каждому критерию выставляются баллы, в зависимости от того, насколько хорошо оцениваемый объект удовлетворяет данному критерию;

-Баллы умножаются на соответствующие веса, после чего все результаты суммируются.

На основе итоговых сумм делается вывод о том, какой объект или решение имеет наиболее высокий (или низкий) рейтинг с учётом указанных приоритетов.

На основании публикаций исследователей нами были отобраны основные техногенные факторы воздействия на озеро Балкаш, а также присвоены веса для каждого фактора с учетом их влияния (Таблица 1). [1] Наибольший вес фактор имеет, если оказывает влияние на все три параметра водоема: гидрология, биоразнообразие и гидрохимический режим – 9 баллов. Далее производилась оценка интенсивности воздействия каждого фактора по 3-х балльной шкале: 1 – слабая степень воздействия, 2 – среднее воздействие, 3 – сильное воздействие (Таблица 2).

Таблица 1 Оценка веса каждого фактора по степени влияния на экосистему озера Балкаш

№	Факторы антропогенной деятельности	Гидрологический режим	Биоразнообразие	Гидрохимический режим	Вес (общий балл)
1	Промышленное загрязнение	3	3	3	9
2	Сброс городских и коммунальных сточных вод	3	2	3	8
3	Нерациональное использование водных ресурсов (забор воды)	3	3	-	6

4	Сельскохозяйственная нагрузка	3	2	-	5
5	Горнодобывающая деятельность	3	3	2	8
6	Мусор и твердые бытовые отходы	-	1	1	2
7	Рыболовство	-	3	-	3
8	Туристическая нагрузка	1	1	2	4
9	Климатические изменения	3	2	2	7
10	Урбанизация	1	2	3	6

Таблица 2 Оценка интенсивности влияния факторов антропогенной деятельности на озеро Балхаш по балльно-весовому методу

№	Факторы антропогенной деятельности	Вес (балл)	Оценка (балл) От 1 до 3 б.	Взвешенный и оцененный результат (вес·оценка)	Наиболее критический результат	Наименее безопасный результат
1	Промышленное загрязнение	9	3	27	27	9
2	Сброс городских и коммунальных сточных вод	8	2	16	24	8
3	Нерациональное использование водных ресурсов (забор воды)	6	3	18	18	6
4	Сельскохозяйственная нагрузка	5	2	10	15	5
5	Горнодобывающая деятельность	8	3	24	24	8
6	Мусор и твердые бытовые отходы	2	1	2	6	2
7	Рыболовство	3	2	6	9	3
8	Туристическая нагрузка	4	2	8	12	4
9	Климатические изменения	7	3	21	21	7
10	Урбанизация	6	2	12	18	6
	Суммарное значение действия факторов	$\Sigma=144$	$\Sigma=174$	$\Sigma=58$		

Наиболее критический результат суммарного действия техногенных факторов можно рассчитать, как сумма весов факторов умножена на максимальное количество баллов: $58 \cdot 3 = 174$.

Наименее безопасный для озера Балхаш результат суммарного действия техногенных факторов определяется как произведение суммы весов факторов на минимальное количество баллов оценки - 1: $58 \cdot 1 = 58$.

Результаты и обсуждение. Промышленное загрязнение занимает наиболее значимое место в ряду техногенных факторов, так как, во-первых, оказывает влияние как на

гидрологический режим озера Балкаш, так и на степень загрязнения и влияния на биоразнообразие. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как максимальная – 3 балла, ведь это связано прежде всего с деятельностью горнодобывающих и металлургических предприятий. Балхашский горно-металлургический комбинат (БГМК) - является подразделением корпорации «Казахмыс» (иногда фигурирует как «Kazakhmys Smelting»). [12] Основная деятельность — выплавка меди, переработка и обогащение руды, получение сопутствующих металлов (в том числе цинка и свинца). В процессе производства образуются промышленные сточные воды с повышенным содержанием тяжёлых металлов (медь, свинец, цинк, кадмий, мышьяк), сернистых соединений и других токсичных веществ. [13] [1]

Сброс городских и коммунальных сточных вод так же занимает значимое место в ряду техногенных факторов, так как в равной степени оказывает влияние как на гидрологию озера Балкаш, так и на гидрохимию и биоразнообразие. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как средняя – 2 балла. При недостаточном уровне очистки в озеро попадают органические вещества, патогенные микроорганизмы и бытовые химикаты. Это стимулирует развитие цветения воды (эвтрофикацию), приводит к потреблению растворённого в воде кислорода и, в конечном итоге, провоцирует гибель рыб и других водных обитателей.

Не менее важным фактором, во многом связанным с промышленностью, является нерациональное использование водных ресурсов. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как максимальная – 3 балла. Связано это с тем, что в последние десятилетия на фоне роста сельскохозяйственного производства и промышленности в бассейне Или возрос забор воды для орошения полей, снабжения предприятий и городов. Суть проблемы данного фактора в том, что увеличение ирригационных систем в среднем и нижнем течении реки приводит к значительным потерям воды (особенно при неэффективном поливе, отсутствии современных технологий орошения).

Дополнительную нагрузку создаёт сельскохозяйственная деятельность, которая влияет на гидрологию и биоразнообразие, но не оказывает влияния на гидрохимию озера. Интенсивность данного фактора нами оценилась как средняя – 2 балла. По данным региональных исследований (например, в Алматинской области), при интенсивном использовании минеральных удобрений (азотных, фосфорных) их смыв с полей может достигать 20–30 кг/га в год. Концентрации азотистых и фосфатных соединений (особенно в период паводков, когда осуществляется массовый смыв удобрений) в воде реки Или и прибрежных районах озера Балхаш периодически превышают ПДК (предельно допустимые концентрации) в 1,5–2 раза и более.

Мусор и твердые бытовые отходы занимает одно из наименее значимых мест в ряду перечисленных техногенных факторов, так как оно оказывает незначительное влияние на биоразнообразие и гидрохимию озера Балкаш. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как минимальная – 1 балл. По данным экологических рейдов (например, регионального управления по охране окружающей среды Карагандинской области) в отдельные годы на расстоянии до 5 – 10 км от побережья озера фиксировали от 30 до 50 несанкционированных свалок, куда вывозился как строительный, так и бытовой мусор. [14] Общий объём мусора на таких незаконных свалках может достигать 2 – 3 тыс. м³ (по совокупности) только в пределах городской зоны и ближайших пригородах.

Очень сильно влияя на биоразнообразие озера Балкаш, рыболовство занимает одно из наименее значимых мест в ряду перечисленных техногенных факторов, имеет минимальное значение на гидрохимию и гидрологию озера. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как средняя – 2 балла. Исторически, что озеро Балкаш было одним из ключевых рыбопромысловых водоёмов в Казахстане. Суммарный промысловый улов в лучшие годы мог достигать 15 – 20 тыс. тонн рыбы в год.

Ещё один фактор, часто недооцениваемый, — туристическая нагрузка. Она занимает одно из наименее значимых мест в ряду техногенных факторов, так как туристическая нагрузка не так сильно влияет на гидрологию и биоразнообразие, как на гидрохимию озера. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как средняя – 2 балла. Часть туристов

оставляет отходы в прибрежных зонах или выбрасывает в ближайшие кустарники. В прибрежных территориях озера Балкаш ежегодно фиксируются десятки несанкционированных свалок, где объёмы мусора могут исчисляться десятками кубометров.

Не менее важным фактором, во многом связанным с антропогенной деятельностью, является климатическое изменение. Интенсивность данного фактора нами оценивалась как максимальная – 3 балла, так как основная причина современных климатических изменений – нарастающая концентрация парниковых газов (CO₂, CH₄, N₂O и др.) в атмосфере вследствие сжигания ископаемого топлива (промышленность, транспорт, энергетика), вырубки лесов и других видов хозяйственной деятельности.

Из таблицы 2 видно, что в исследуемом случае взвешенная сумма всех техногенных факторов составила 144 балла. Если при наименее безопасном воздействии этих факторов сумма баллов равна 58, а при наиболее интенсивном их воздействии 174 балла, то в настоящее время суммарное действие техногенных факторов составляет 248% по отношению к безопасному влиянию антропогенных источников и 83% по отношению к наибольшему негативному воздействию факторов. Таким образом, степень антропогенного влияния уже почти в 2,5 раза превысила безопасную техногенную нагрузку и осталось только около 20% интенсивности действия до критических уровней.

Заключение

В результате проведённого исследования по оценке влияния антропогенных факторов на озеро Балкаш можно сделать обобщающий вывод, позволяющий более полно представить масштабы и характер негативных изменений в экосистеме озера, где нами выявлено, что современная антропогенная нагрузка на озеро Балкаш превышает безопасную нагрузку почти в 2,5 раза. Также нами отмечено, что современная антропогенная нагрузка на экосистему не достигла полной интенсивности действия до критических уровней. Модернизация промышленного оборудования, строительство новых и реконструкция старых очистных сооружений, а также создание особо охраняемых природных территорий могут способствовать частичной стабилизации ряда показателей качества воды и биологической продуктивности. Применение комплексного подхода к управлению экосистемой озера Балкаш и систематическому контролю антропогенной нагрузки позволит обеспечить сохранение уникального водоёма и его природного богатства для будущих поколений, а также будет способствовать повышению устойчивости экономики и социального благополучия местного населения.

Список использованных источников

1. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecokontrol>
2. <https://kazhydromet.kz/ru/ecology/ezhemesyachnyy-informacionnyy-byulleten-ostoyanii-okruzhayuschey-sredy/2020>
3. Severskiy, I.V. (2014). *Water Resources of Central Asia: Problems and Solutions*. Almaty: Institute of Geography.
4. Ахметов, К.С. (2017). Экологические условия озера Балкаш в современный период. *Вестник КазНУ. Серия экологическая*, 56(3), 45–52.
5. Bekturganov, M.K. (2018). Assessment of Water Balance and Mineralization in Lake Balkhash. *Water Resources*, 12, 229–237.
6. Пупышев, М.М. (2019). Геохимические особенности бассейна Балхаша. *Известия НАН РК. Серия геологии и технических наук*, 1(281), 113–119.
7. Egemberdieva, T.B. (2020). Anthropogenic Impact on Water Quality of the Balkhash Region. *Environmental Monitoring and Assessment*, 192(4), 213.
8. Тошкенбаев, Г.Т. (2015). Влияние горно-металлургического комплекса на экологическую обстановку региона Прибалхашья. *География и природные ресурсы*, 4, 23–29.
9. Туутунник, Ж.Т. (2016). Проблемы водопользования и обмеления озера Балкаш. *Вестник КазНУ. Серия биология*, 5(65), 86–92.

10. Severskiy, I.V. (2021). Climate Change and Alpine Glaciers: Impacts on Balkhash Lake Basin. *Climate*, 9(3), 45.
11. Makhmetova, G. (2022). Integrated Management of Lake Balkhash under Climate Change and Anthropogenic Pressures. *Sustainability*, 14(2), 567.
12. Kazakhmys, 2020. Официальный сайт «Казакхмыс». Дата обращения: 12.08.2021.
13. Egorova, N., Severskiy, I., & Tleuberdina, R. (2018). Heavy Metal Pollution in the Vicinity of Industrial Areas in Balkhash Region. *Environmental Monitoring and Assessment*, 190(7), 432.
14. Управление экологии Карагандинской области (2019). Отчёт о состоянии и охране окружающей среды Карагандинской области. Караганда: Изд-во Управления экологии.
15. Акимат города Балхаш (2020). Статистические данные о коммунальных отходах. Официальный портал акимата Балхаша. Дата обращения: 12.10.2021.
16. KazNIGMI (2019). Ежегодный отчёт о климатических изменениях в бассейне Балхаша. Нур-Султан: Казгидромет.

УДК 504.4

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СУ ТАСҚЫНЫ МЕН СУ ТАСУЫН БОЛЖАУ ЖҮЙЕЛЕРІНДЕГІ ГАЖ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Ноғайбек Амина

aminanogaibek@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 3-курс студенті

Астана қ., Қазақстан

Ғылыми жетекші – Тұрыспекова Э.М.

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстандағы су тасқынын болжау жүйелері қарастырылады. Су тасқыны – жиі кездесетін және қауіпті гидрологиялық апаттардың бірі. Қазақстанда су тасқынын болжау үшін TASQYN, SWIM, HBV және HEC-RAS жүйелері қолданылады. Мақалада бұл жүйелердің жұмыс істеу принциптері, олардың артықшылықтары мен шетелдік аналогтармен салыстырмалы талдауы берілген. Сонымен қатар, болжам жасау тиімділігін арттыру үшін ұсыныстар ұсынылады. Ұзақ мерзімді болжамдарды жетілдіру, жасанды интеллект пен үлкен деректер технологияларын енгізу маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Түйінді сөздер: су тасқыны, TASQYN, SWIM, HBV, HEC-RAS, гидрологиялық модельдер, болжам, жасанды интеллект, су ресурстары.

Су тасқыны – әлемдегі ең жиі кездесетін және қауіпті табиғи апаттардың бірі. БҰҰ деректері бойынша, табиғи апаттардан келетін экономикалық шығынның 40%-ын су тасқындары құрайды. Әсіресе, климаттың өзгеруі мен урбанизация су тасқыны қаупін арттырып, оны болжау мен басқару қажеттілігін күшейтуде.

Қазақстан – территориясының үштен бірі су тасқыны қаупіне ұшырайтын елдердің бірі. Көктемгі қардың күрт еруі, қатты жауын-шашын және гидротехникалық құрылымдардың тозуы елді мекендер мен ауыл шаруашылығына үлкен қауіп төндіреді. Бұл мәселені шешу үшін Қазақстанда TASQYN ұлттық жүйесі, сондай-ақ халықаралық деңгейде мойындалған SWIM, HBV және HEC-RAS модельдері қолданылады.

Бұл мақалада осы жүйелердің артықшылықтары, шетелдік тәжірибемен салыстыру және олардың болашақта дамуы туралы талдау жасалады.

TASQYN – Қазақстанның ұлттық су тасқынын болжау жүйесі

Қазақстанда су тасқынын болжаудың негізгі құралы – TASQYN жүйесі. Бұл жүйе Қазгидромет және Төтенше жағдайлар министрлігімен бірлесе жұмыс істеп, өзендердің су деңгейін автоматты түрде бақылау және болжау мақсатында қолданылады. Қолдану аймақтары Солтүстік Қазақстан (Есіл, Тобыл өзендерінің көктемгі тасқындарын бақылау),